

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Kentsel Açık Alanları Etkileyen Sanat Akımlarının Türkiye'deki Yansımaları: İstanbul Örneği

İ. Müge Özgüç Erdönmez ^{1*} ve S. Aslı Aydoğdu Ünlü ¹

¹ İ.Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarımı
Anabilim Dalı, 34473 Bahçeköy/İstanbul

* Tel: 0 212 226 11 00/25048, e-mail: imozguc@istanbul.edu.tr

Kısa Özet

Kentsel açık alanlar, barındırdıkları sanat objeleri ve peyzaj öğeleriyle kentsel tasarımın birim elemanlarını oluşturmaktadır. Ortaya atılan yeni anlayışlar ve akımlar, bu sanat objelerini ve peyzaj öğelerini biçimlendirerek, kentsel açık alanların genel tasarım anlayışına yansımakta ve bu da kentsel mekânlara kimlik kazandırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kamu kullanımlı kentsel açık alanlara, bu alanlarda bulunan peyzaj öğelerine ve sanat objelerine yönelik İstanbul örneğinde bir araştırma yapılarak, bu alanların sanatla etkileşiminin nasıl olduğunun ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler Kentsel açık alanlar, sanat akımları

The Reflection of Art Movements Affecting Urban Open Space in Turkey: Example of Istanbul

Abstract

Urban open areas constitute the basic elements of urban design with their art objects and landscape components. Newly exhibited concepts and movements are reflected to the major design concept of urban open areas by shaping these art objects and landscape components, which bring identity to the urban spaces.

The aim of this study was to evaluate public urban open areas and their landscape components and art objects in the example of Istanbul and to study the ways of interaction, with art of these areas.

Keywords: Urban open areas, art movements

Yayın Komisyonuna sunulduğu tarih: 27.04.2009

Yayına kabul edildiği tarih: 01.10.2009

1. Giriş

Çevre düzenleme ile ilgili sanat akımları, insanlığın doğuşu ve ilk yerleşimlerle birlikte kentleşme bilincinin oluşmasıyla başlamakta, sanayi devrimiyle birlikte kalabalıklaşan kentlerde açık alan ihtiyacının ortaya çıkmasıyla devam etmektedir. Kentsel açık alanların şekillenmesi, var olduğu dönemin toplumsal, ideolojik, siyasi görüşlerinin etkisiyle olduğu kadar moda olan stillerin, sanatsal yaklaşımların etkisiyle de gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. 1960'larda modernizm'in eksikliklerine ve teknolojik gelişmelerin sanatsal yaklaşımları olumsuz etkilemesi üzerine tepki olarak doğan postmodernizm'i ve onu takip eden diğer sanat akımlarını içine alan bir geçmişe dayanmaktadır. Türkiye'de ise bu sanat akımlarının kentsel mekânlara ve kentsel açık alanlara yansımalarının ne şekilde olduğunu kavrayabilmek açısından, ülkemizin kentsel açık alanlarını Osmanlı Devletinin kuruluş ve gelişim dönemlerini de içine alan bir zaman dilimi içerisinde incelemek gerekir.

Kentsel açık alanları sanat akımları açısından incelerken, mekânda bulunan peyzaj öğelerinin ve sanat objelerinin olduğu kadar çevresindeki mimari yapıların stillerini de değerlendirmek gerekir. Çünkü bir kentsel mekân, kentsel açık alanlar ve onları çevreleyen mimari yapılar ile bir bütün halindedir. Dolayısıyla bir kentsel açık alanın sanatsal yaklaşımı hakkında değerlendirme yaparken çevresindeki mimari yapıların stilleri hakkında da bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'da yapılan kamu kullanımlı kentsel açık alanlara ve bu alanlarda bulunan peyzaj öğelerine ve sanat objelerine yönelik bir araştırma yaparak bu alanların sanatla etkileşiminin nasıl olduğunu belirlemektir. Çalışmanın bu konuda daha sonra yapılacak araştırmalarda yol gösterici olması da diğer bir amaçtır.

2. Kentsel Açık Alanları Etkileyen Sanat Akımlarının Türkiye'deki Yansımaları

Her tarih diliminde hâkim olan sanat anlayışı insanoğlunun içinde bulunduğu tarihsel, ekonomik ve politik koşullar ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Örneğin, 20. yüzyılın ilk yarısında avante-garde (yeni, ilerici) düşünceler ile başlayan ve 1960'dan sonra etkin olan sanat yaklaşımı, gelişen teknoloji ve bunun sonucunda oluşan modern yaşam biçimine tepki olarak ortaya atılmıştır. Bu doğrultudaki sanat yaklaşımı ile düzenlenmiş kentsel açık alanlar ve bu mekânları etkileyen sanat akımları, son yüzyılda kamusal mekânın yapısındaki kötü değişime tepki olarak, kentsel çevrelerde yeni kamusal yaşam deneyimleri sunmayı hedeflemektedir.

Bugün, geleneksel kentin insan ölçeğinde sanatsal yaklaşımlardan ve sanat akımlarından ne şekilde etkilendiğini kavrayabilmek amacıyla, tarih öncesine hatta ilk yerleşimlerin olduğu paleolitik dönem öncesine dönmek gerekir. Belirli bir süreç içinde bu ortam sanat akımlarını ortaya çıkaracak, kentler, kentsel mekânlar, kentsel açık alanlar bu sanat akımlarının etkileriyle biçimlenecektir.

Bu araştırmanın amacı, İstanbul'da Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerde yapılan kamu kullanımlı kentsel açık alanlarına ve bu alanlarda bulunan peyzaj

öğelerine ve sanat objelerine yönelik bir araştırma yaparak bu alanların sanatla etkileşiminin nasıl olduğunu belirlemektir.

2.1. Cumhuriyet dönemi öncesi kentsel açık alanlar ve bu mekânları etkileyen sanat akımları

Cumhuriyet öncesi İstanbul'da açık alan kullanımı, Osmanlının sosyal ve kültürel yapısının etkisiyle, ev, saray, köşk ve kasır bahçeleri gibi özel alanlarda yoğunlaşmış, halka açık alanlar mesire yerleri şeklinde görülmüştür.

Geleneksel Osmanlı dünyası için yeşil alan kavramının ağırlıklı olarak açık bir sahayı ya da tasarlanmamış doğal yeşil alanı tanımladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda modernleşme hareketlerinin her alanda hissedildiği II. Meşrutiyet'e kadar doğal olarak bir park kavramından söz etmek mümkün değildir (Gürkaş, 2003). XVII. yy. kadar İstanbul'un etrafında oluşturulan bütün mesire alanlarının aslında padişah için düzenlenmiş av bahçeleri ile saray görevlilerinin köşkerini içeren alanlar olduğu görülmektedir (Gürkaş, 2003).

Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyet öncesi dönem, İstanbul'un fethine kadar ve İstanbul'un fethinden Cumhuriyet'in ilanına kadar olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

2.1.1. İstanbul'un fethinden önceki kentsel açık alanlar ve bu alanları etkileyen sanat akımları

Eski Türklere ait bahçe sanatı hakkında yeterli bilgi ve belgelere sahip değiliz; savaşlarla göçlerin bu ırka, bahçe kurma fırsatı vermediği gerçektir. Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişme döneminden (1300–1453) önce Türklerin birçok kenti, özellikle de Semerkand kentini bahçelerle donattığı bilinmektedir (Yaltrık, Efe, Uzun, 1997).

Osmanlı döneminde İstanbul'un fethinden önce çeşitli kaynaklardaki bilgiler, çok da sınırlanmamış meyve bahçeleri, dutluklar ve büyük ölçüde mezarlıklar benzeri, tasarlanmamış yeşil alanların kendine özgü bir kullanım pratiği içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Açık alanların kısmen de olsa aynı işlevle kullanılmalarından dolayı doğal olarak bu dönemde bir park kavramından ve bunun kullanımından söz etmek mümkün görünmemektedir (Gürkaş, 2003). Bu dönem içinde Sultan II Beyazıt'ın Edirne'de kurduğu akıl hastanesinde bir büyük bahçe ya da park yaptırdığı, burada çeşme, kaynak, havuz ve kubbeli şadırvanlarla sudan çok yararlanıldığı bilinmektedir. Ancak bu dönemde, bahçe sanatında açık bir gelişme görülmemektedir. Yalnız saraylarda kurulan iç bahçelerde (avlu bahçelerinde) bir takım düzenlemeler yapılmıştır (Yaltrık ve ark., 1997).

2.1.2. İstanbul'un fethinden Cumhuriyet'in ilanına kadar kentsel açık alanlar ve bu alanları etkileyen sanat akımları

Osmanlı devrinde Fetih'ten sonraki yükselme döneminde (1453–1703), bahçe sanatında oldukça belirgin bir ilerleme vardır. Bu dönemin en önemli yapıtları arasında Topkapı ve Üsküdar sarayları ve bahçeleri dikkat çeker. Bu bahçelerde Rönesans ve Barok bahçe stillerinin aks ve bakışımı görülmez; sadelik ve yararlılık ön planda tutulmuştur (Yaltırık ve ark., 1997).

16. yüzyıl ortalarına kadar halkın günlük yaşamı cami, çarşı ve konut çevresinde geçmektedir. Sosyal hayatın içe dönük olması nedeniyle halka açık alanlara ihtiyaç duyulmamış, cami ve külliyelerin avluları halkın toplanma yeri olarak kullanılmıştır. Dini ve kültürel bir merkez niteliği taşıyan bu alanlar Roma Döneminin forumuyla eşdeğer bir öneme sahip olmuşlardır (Işın, 1991). Saray bahçeleri dışında padişaha ait olan has bahçeler ise, düzenlenmiş yeşil alanların ilk örneklerini oluşturmaktadır. Boğaziçi, tatil günlerinde halkın piknik yaptığı, denize girdiği, eğlendiği bir sayfiye yeri olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra korular, bostanlar ve mezarlıklar da halkın kullandığı açık alanlardır. Padişah şenliklerinin düzenlendiği Sultanahmet'teki At Meydanı ise, tek meydan örneğidir (Evyapan, 1972).

İstanbul bahçe mimarisinde önemli bir yere sahip olan Boğaziçi bahçelerinin oluşum sürecine bakıldığında, Bizans Devrinde ulaşım güclüğü nedeniyle olsa gerek buraların pek rağbet görmediği anlaşılmaktadır. 1458 yılında Tokad'ın alınmasıyla beraber burada kurulan Tokad bahçesi Boğaziçi Bahçelerinin çok kısa bir zaman dilimi içinde çoğalmasına sebep olmuştur. Evliya Çelebinin yazdıklarına göre, Tokad Bahçesinde XVII. yüzyılda etrafı çitlerle çevrili avlanma sahaları, bir köşk, hamam ve bahçeler bulunmaktadır (Gürkaş, 2003). Boğaziçi 16. Yüzyıl ikinci yarısında insan eliyle işlenmiş bir yeşillığe bürünmüştür. Köşkler ve yalılar yapılmış ve çevrelerinde büyük bahçeler oluşturulmuştur. İstanbul'da şehir içindeki bahçeler mimari elemanlarla çevrilmiştir. Örneğin merdivenler, setler, kafesler, duvarlar, havuzlarla ilişkilendirilmiştir. Bahçe alanı küçüldükçe geometrik çizgiler bahçe düzenine hâkim olmaktadır. Bir ya da iki eksen etrafında ve simetri esasına göre mimari elemanların, çiçek tarhlarının, fiskiyelerin yerleştirilmesiyle formel bahçe uygulamalarının bazı öğelerini eski İstanbul bahçelerinde görmek mümkün olmaktadır. Bu dönemde kullanılan en önemli peyzaj öğesi su alanlarıdır. Su motifi, eski Türk bahçelerinin vazgeçilmez bir elemanıdır. Havuzlardaki su, fiskiyeler ve çağlayanlarla hareketlendirilir; üzerinde adacıklar, köprüler, kayalıklar yapılı ve kayıklar yüzdürülür. Bahçelerde su öğelerine yer verilmesi ve suların hareketli kullanımı İslam Bahçelerinden etkilendiklerinin bir göstergesidir. Ayrıca bir takım köprü, kaya gibi elemanların su öğeleri içinde kullanılması Uzakdoğu bahçe sanatının bir etkisi olabilir.

Eski İstanbul bahçelerinde havuzlarda ilk başlarda dörtgen şekiller, 18. yüzyılda yuvarlak, oval ve kesik kıvrımlı hatlar; 19. yüzyılda yapay göl şekilleri önem kazanmıştır. Dönemin ilk kentsel tasarım örneği olan Kâğıthane mesiresi de, bu anlayışı yansıtmaktadır (Atasoy, 2002).

Özellikle yapılmış doğa görünümlü tepeler, vadiler, göller, ağaç topluluklarının inşa edilmesiyle oluşan İngiliz ve Çin bahçelerinin aksine, Osmanlılar doğaya fazla

müdahale etmeden bahçe haline getirmişlerdir. İstanbul'da doğal bahçeler ve mesireler manzaraya, tercihen Boğaziçi ve Haliç'e açılan vadilere yerleşmiştir. Bu çok geniş alanlarda ağaç grupları veya tek ve anıtsal ağaçlar, dereler, pınarlar, kanal, çeşme, havuz gibi su elemanları, taş veya çemen sofalar, köşkler oluşturulmuştur. Düz çayırılık alan, çeşitli eğlenceler, oyunlar ve cirit, güreş, ok talimi gibi spor eylemleri için ayrılmıştır. Çayırı anfitiyatro şeklinde kuşatan tepelerde ise gezinti patikaları yapılmıştır. Özellikle Boğaziçi'ndeki eğimli arazi, değişik set düzenlemelerine olanak vermiş, geç dönemlerde, maliyeti yüksek barok eğrilerle biçimlenmiş setler en görkemli bahçelerde uygulama alanı bulmuştur (Yalırık ve ark., 1997).

Bu dönemde etkin olan bahçe stillerine bakıldığında, Evliya Çelebi, II. Mehmet zamanında Tersane bahçesi'ne 1200 adet satrançvari Servi ağacı dikildiğinden söz eder ki, bu düzenleme ilkesinin 19. yüzyıl sonlarına kadar uygulandığı görülmektedir (Yalırık ve ark., 1997). Bu satrançvari ağaç dikimleri, şahnişinler, yılankavi tarikler, bahçe hamamları gibi ayrıntılardan, bahçe düzenlemelerinde tercih edilen üslupları izlemek mümkündür. Bu ayrıntılardan o dönem bahçelerinin daha çok Barok ve Rönesans bahçe stili gibi formel düzenlemeler ile İngiliz Natüralistik Bahçe stili gibi pitoresk düzenlemelerden etkilendikleri görülmektedir. Ama Türkler bu yabancı stilleri kendi üsluplarıyla birleştirerek kendilerine has bir bahçe stili oluşturmuşlardır.

Formel batı bahçesinin İstanbul'daki uygulamalarının en güzel örneklerini 19. yüzyıl yapıları Çırağan, Beylerbeyi ve Dolmabahçe Saraylarının bahçelerinde görmektedir. Bu dönemde inşa edilmiş Maslak, Levent ve Kalender kasırlarında görüldüğü gibi formel bahçe ile informal bahçenin bir arada düzenlenmesinin örneklerini de bulabilmekteyiz (Yalırık ve ark., 1997).

İstanbul bahçelerini 1930-1940 arasında henüz izleri kaybolmadan saptamış olan Sedat Hakkı Eldem yazılı ve görsel kaynakları da içeren çalışmasında, doğal ve formel bahçeler olarak ikiye ayrılan Osmanlı başkenti'nin bahçe mimarisinin bazı özelliklerini belirleyerek halka açık mesire yerleri ve doğal parklar; setli mesireler ve özel parklar; asma bahçeler, parterler, iç avlu ve meydanlar, iç bahçeler ile yalı bahçelerini ayırt edici tipler olarak saptamış, bunları örneklerle belgelemiştir. Bu örneklerden hareketle Eldem, İstanbul bahçelerinin kendine özgü bir üslubu olduğu ve bunun Doğu ve Orta Doğu Bahçelerini asırlarca etkilediğini ve Osmanlı bahçelerinde yol, rampa, merdiven, set, duvar gibi elemanlarla doğaya müdahalenin en az düzeyde tutulması ile doğa karşısında insan gücünün sınırlılığının kabul edilmiş olduğu tezini ileri sürmektedir (Yalırık ve ark., 1997).

İstanbul bahçeleri, doğal olarak Doğu ve Batı bahçe mimarlığının kimi ilkelerini özümsemiş, taklit etmiş ve yeniden yaratmış, aynı zamanda bir başkent modası oluşturarak imparatorluğun dört bir köşesine yayılmış, yeni sentezlerin doğmasına imkân vermiştir. Osmanlı döneminde modernleşme hareketinin ilk adımları Tanzimat fermanıyla atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile başlayan ve toplumu Batılılaştırma doğrultusunda girilen reformlar kent alanını da ilgilendirmektedir. Batılı ilkelere ve uygulamalara göre yapılan düzenlemeler, Osmanlı kentine ve kentlerin dönüşümüne ilişkin daha küresel düşüncelere ulaşmayı sağlayacak bazı dikkat çekici özellikler taşımaktadır (Yerasimos, 1992).

Eldem, XVIII. yüzyılı Osmanlı dünyasında değişimin başladığı değil, aslında değişimin farkına varıldığı dönem olarak tanımlamaktadır (Eldem, 1999). Osmanlı

yönetimi değişimi fark ettiği andan itibaren Batı'yla olan ilişkisine de yeni bir boyut getirmiştir. Geleneksel Türk Bahçesi bu dönemle beraber bozulmaya başlar; Özellikle İtalyan stiline etkisiyle başlayan yozlaşma, 18. yüzyıl sonlarında Barok çizgi ve formlarla belirginleşmiştir. 19. yüzyıl başında kompozisyondaki kargaşa iyice arttıysa da hala Türk geleneğinin karakteristiği tamamen kaybolmuş sayılmazken yüzyılın ortalarında Sultan Abdülmecit döneminde bu da silinmeye başlamıştır.

19. yüzyıldan itibaren Batı etkisiyle, bahçe düzenlemelerinde biçimsel değişiklikler görülmüş, ayrıca, bu döneme kadar kullanılmayan görsel öğeler, saray ve kasır bahçelerinde çeşitli hayvan heykelleri olarak mekânda yer almışlardır. Bununla birlikte, genel sanat anlayışı, mimariyle birlikte tüm peyzaj öğelerine yansıtılmış, dolayısıyla önceki dönemlerde var olan dil birliği yerini korumuştur. Günümüze kadar gelen örneklerden Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesinde, bu durum görülebilmektedir (Ekşioğlu, 2001).

Halkın çoğunluğunun Haliç ve çevresinde yaşadığı XVIII. yüzyıl sonlarında mesire yerleri oluşmaya başlamıştır; Eyüp, Balat, Üsküdar, Beşiktaş bahçeleri ortak kullanılan yeşil alanlardır (Yıldızcı, 1978). Paris elçisi 28. Mehmet Çelebi'nin 1720'de Versailles, Fontainebleau ve Marly saray ve bahçelerinin planlarını İstanbul'a getirdiği söylenir. Bu planların etkisi, 1722'de inşa edilen Kâğıthane'deki Sa'dabad Kasrı bahçelerinin düzenlenmesinde görülürken ayrıca 18. yüzyıl sonunda İstanbul'daki elçiliklerde görevli bazı yabancı mimarların ve bahçıvanların bu sırada örneğin kaskat, labirent, grotto, nemfium gibi bazı öğeleri de uyguladıkları bilinmektedir. Kâğıthane-Sadabad, devrin ilk kentsel tasarım örneği olarak kabul edilmektedir.

28. Mehmet Çelebi zamanında yapılmış olan Kâğıthane Mesire alanında, genellikle topografyanın izin verdiği olanaklardan yararlanarak yapılan ve işlevsel olarak kullanılan Osmanlı Bahçelerinin aksine, Fransız Bahçelerindeki gibi doğaya müdahale edilmiş, topografya değiştirilmiş ve sebze-meyve yetiştirmek gibi somut işe yararlılık beklentilerinden uzaklaşmıştır. Bahçe sistematik olarak düzenlenmiştir. Tasarımda dere, yerleşmenin belirleyici öğesi olarak kullanılmış, eski yatağından alınarak iki tarafı mermer rıhtımlı bir kanal gibi düzenlenmiştir. Cetvel-i Sim (Gümüş Kanal) olarak adlandırılan kanalın suları, iki set üzerinden kaskatlar halinde akıtılarak 1100 m.lik düz bölümünün bitiminde bir havuzda toplanmıştır. Düzenlemede Kâğıthane Deresine verilen rol, bahçelerin büyüklüğü ve yapı/bahçe ilişkisinin belirlenmiş geometrisi, Cedvel-i Sim'in kaskadlar, su köşklere, çeşmeler gibi yan yapılarla birlikte mimari mizansene sokulması, padişah ve erkân konutlarının bir araya getirilmesi, Fransız tasarımlarının saray düzenlemelerini çağrıştırmaktadır (Batur, 1985).

Oysa Cedvel-i Sim aksiyal bir vista getirirse de Fransız bahçelerinin ana koşulu olan simetrik düzenleme içinde değildir. Dahası inşa edilmiş bir havuz değil, derenin düzeltilmiş bir parçasıdır. Çağlayanlar ve doğal çizgisini koruyan havuzdan sonra suyun kendi akışına bırakılması, doğaya çok ölçülü bir müdahaleyi biçimlendirmektedir (Batur, 1985). Diğer taraftan Kuban (1954)'e göre bu dönemde Fransız sarayının bazı eğilimlerine yönelen ilgi, bir yer değiştirme ile İran'dan alınan imgelerle ifade edilmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentin anlamı değişmeye başlamıştır. Artık devletin, "bir prestij mücadelesi alanı" haline gelen kent mekanında Osmanlıyı küçük düşürmeme çabası ortaya çıkmaktadır. Kent içinde yeşil alanların oluşturulması

ve park yapımları sorunu bu bağlamda olayın estetik boyutuyla bağlantılı olarak da algılanabilir (Gürkaş, 2003). Özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra batılılaşma düşüncesi imparatorluk üzerinde her alanda hissedilmektedir. Bu bağlamda batılıların yaşamlarına ve kentlerine duyulan özenti artmış ve bizde de batıda yapılan parkların birer küçük modeli olan "millet parkları" kurulmaya başlanmıştır. Bu parklar düzenlenirken daha önce olduğu gibi batıda moda olan bahçe stili aynen uygulanmamış kendi doğa ve bahçeye bakış açımıza göre yorumlanarak kullanılmıştır. Ayrıca bu bahçe stilleri kullanılırken genellikle moda olan değil de bir önceki dönemin stili örnek alınmıştır. Kısaca Avrupa'da Barok bahçe sanatı hâkimken bizde informel düzenlemeler, Avrupa'da İngiliz Natüralistik yaklaşımı hâkimken bizde barok bahçe stili ön planda olmuştur. Bu millet parkları da düzenlenirken, unutulup tekrar formalizme dönen Avrupa'daki modanın aksine bizde natüralistik formda tasarımlar yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlayan bu park yapımı 1912-1919 yıllarında Cemil Topuzlu'nun Belediye Başkanlığı zamanında iyice önem kazanmış Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk yıllarda da bu anlayış devam etmiştir (Gönen, 1987).

Çelik (1998)'in belirttiğine göre, kamuya açık park kavramı Osmanlı başkentine 1860'larda girmiştir. 1864'te Taksim-Pangaltı yolu inşa halindeyken Taksim'deki Hıristiyan mezarlıklarının Şişli'ye taşınmasıyla boşalan alana bir bahçe yapılması düşünülmüştür. Osmanlı başkentinde türünün ilk örneği olan Taksim Bahçesi'nin tamamlanması beş yıl sürerek 1869'da tamamlanmıştır. Kusursuz bir dikdörtgen olan park, simetrik bir yapıdadır ve merkezinde formel "beaux-arts"* prensiplerine uygun düzenlemeler, kenarlarına doğru ise daha gevşek ve pitoresk motiflerle beslenmiştir. Altıncı İdare Dairesi'nin Tepebaşı'nda oluşturduğu bir diğer bahçe olan Tepebaşı Parkı da yine Pera halkının hizmetine açılmıştır.

Bu uygulamayı 1870 yılında Kısıklı'da açılan Millet Bahçesi takip etmiştir. Ayrıca, At Meydanı'nın çevresinde son dönemde oluşan yapılar temizlenerek bu alan yeniden düzenlenmiştir. Bilinen anlamdaki meydanlar ise, II. Abdülhamit döneminden itibaren ortaya çıkmıştır. Bunlar belediye daireleri gibi resmi binaların yapılmasıyla oluşan işlevsel mekânlardır. (Kuban, 1998), (Çelik, 1986).

XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında İstanbul'daki kentsel açık alanlar Tablo 1'de verilmektedir.

Bu dönemdeki kentsel açık alanların stillerine bakıldığında; XVIII. yüzyıla kadar topoğrafik yapıdan ve sosyokültürel yapıdan dolayı doğaya fazla müdahale edilmeden düzenlenen alanlarda kendilerine has bir stil geliştiren Osmanlıların, bu dönemden sonra Avrupa'nın etkisiyle farklılaşmaya ve yozlaşmaya başladıkları görülmektedir.

* Beaux-arts: école des beaux arts kökenli mimari akıma verilen isim. 19. yy. sonları Amerikan Mimarisini etkilemiştir. Kendini taşıyan dev kolonların, korniş üzerinde yer alan bağımsız heykellerin olduğu gösterişli güzel bir akımdır.

Tablo 1. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında İstanbul'daki kentsel açık alanlar

BÖLGELER	MESİRE ADI	
Adalar Bölgesi	Çamlıklar (Büyükada),	Çam Limanı (Heybeliada)
Anadolu Yakası	Kuşdili Çayırı,	Göksu ve Küçükkuşu Çayırları
	Yoğurtçu Çayırı	Kavacık
	Fener Bahçesi	Hekimbaşı Çiftliği
	Kalamış,	Paşabahçesi
	Haydarpaşa Çayırı,	Sultaniye Çayırı
	Çiftelhavuzlar	Çubuklu Çayırı
	Kayışdağı'ndaki su kaynağı	Mihrabat
	Alemdağı'nda orman	Göztepe Su Kaynağı
	Büyük Çamlıca Tepesi,	Beykoz Çayırı
	Küçük Çamlıca Tepesi	Karakulak Suyu Kaynağı
	Libade	Yuşa Tepesi
	Şemsi Paşa Köşkü Yeri (Üsküdar)	Tokat Kasrı Çayırı
	İbrahim Ağa Çayırı (Üsküdar)	Anadolu Feneri
	Susuz Bağ (Üsküdar)	Alay Köşkü Yeri (Üsküdar)
	Duvarıdibi	Top Mahalli (Vaniköyü)
Havuzbaşı (Beylerbeyi)		
Avrupa Yakası	Fırıldak Bahçesi (Sarıyer)	Hünkar
	Çırçır	Fındık
	Kestane ve Otuzbir suları mevkileri	Kalender
	Tarabya Çayırı	Emirgan Korusu
	Boyacı Köyünde Fıstıklı	Baltalimanı Çayırı
	Rumelihisarı'nda Şehitlik Tepesi	Köşk Yeri (Bebek)
	İhlamur ve Zincirlikuyu	Kağıthane Mesiresi ve Silahtar Ağa Çeşm.
	Aynalıkavak Köşkü Yeri (Kasımpaşa)	Okmeydanı
	Fulya Bahçesi (Eyüp)	Türbe Bahçesi
	Bahariye Köşkü Yeri (Eyüp)	Söğütlüçeşme (Bakırköy)
	Sakızağacı	Siyavuşpaşa Çiftliği
	Veliefendi Çayırı	Bayrampaşa Çayırı
	Florya	

Bu dönemde Avrupa'da moda olan Barok ve İngiliz Natüralistik akımdan oldukça etkilenen Türkler, yaptıkları bir çok saray bahçesinde ve mesire alanlarında

formel ve informal düzenlemeler yapmışlardır. Fakat batıdan etkilenmelerine rağmen direkt kopyalama yoluna gidilmemiş, kendilerine has bir üslup geliştirerek farklı bir tarz yakalamışlardır. Birçok yazara göre bu dönemde batıdan etkilenildiği kadar İslam kültürü ile Hint ve Sasani stillerinden de etkilenildiği belirtilmektedir.

Cumhuriyet dönemi öncesinde etkin olan sanat akımlarını daha kolay belirleyebilmek için bu dönem mimari yapılarının stillerinden de bahsetmek araştırma konusu açısından yararlı olacaktır.

Cumhuriyet dönemi öncesi binalar heykelsi ve anıtsal bir etki yaratacak şekilde, farklı ölçülerde tasarlanmıştır. Şehirlerde camiler, saraylar, çeşmeler; koru ve bahçelerde köşkler, hamamlar, pavyonlar sergilenen objeler olarak görülmüşlerdir. Bu yapılar üzerindeki süslemeler, oymalar ve rölyefler estetik değerlerinin artmasında rol oynamışlardır (Erzen, 2000).

Lale devri ile girmiş olan batılı etkiler, kendini 18. yüzyıl ortasında Kapalıçarşı'nın girişine yapılan Nur-u Osmaniye Camii'nde gösterir. Uzaktan bakıldığında yine herhangi bir kubbeli yapı gibi gözüke de, ustası Simon Kalfa bu yapıyla Osmanlı mimarisinin geçmişiyile bağlarını kopartmıştır. Mimar bir yandan Osmanlı formlarını kullanmaya devam etse de Avrupa tarzı süslemeleri ve yapı detaylarındaki değişik uygulamalarla Osmanlı ve daha sonra Cumhuriyet mimarlığını bugüne kadar etkileyecek bir yaklaşımı başlatır. Bu yaklaşım batılılaşma olarak ele alabiliriz.

19. yüzyılda artık hep, Avrupa'dan ithal edilen, kimi zaman mimariye uygulanırken yeniden yorumlanan mimari akımlar görülmektedir. Yaklaşık 27 m çapındaki kubbesiyle kent silüetinde önemli bir yer tutan Nur-u Osmaniye Camii ile araştırmacılar tarafından Osmanlı Baroğu olarak adlandırılan stil ilk kez kullanılmıştır. İtalyan ve Fransız Barok ve Rokoko'sundan etkilenerek inşa edilen diğer yapı örneklerini İstanbul'un çeşitli yerlerinde görmek mümkündür (İstanbul Kullanma Kılavuzu, 2005).

1908'de ilan edilen 2. Meşrutiyet'le birlikte gelişen milliyetçilik eğilimleri mimarlıkta da yeni arayışları gündeme getirmiştir. Mimar Kemalettin ve Vedat Bey 'lerin başını çektikleri akımla Türk mimarlığının, "Neoklasik Türk Üslubu" ya da Milli Mimari Rönesans'ı adını alan yeni klasik dönemi başlar. Daha sonraları (1970'lerde sonra) Birinci Ulusal Mimarlık adıyla anılacak olan bu tarz, klasik Osmanlı yapılarından aktarılan öğeler ve süslemelerle yüklü yeni bir mimarlık yaratmaya yönelir (Anonim, 2006).

Bu dönemde mimarlar, klasik Türk mimarlığı yapıtlarını diriltirerek bir Milli Mimari Rönesansı ile Türk milli üslubu yaratmaya çalışmışlardır (Anonim, 2006). Avrupa'nın mimari stillerinin ithalinde, 19. yüzyıl sonlarına doğru, aslında Doğu dünyasından ithal edilmiş olan Oryantalist mimari stiline de İstanbul'da kullanıldığı görülmektedir (İstanbul Kullanma Kılavuzu, 2005).

Öte yandan Avrupa'da yüzyıl dönümünde çok yaygın olan Art Nouveau akımı da İstanbul'da sevilerek kullanılmıştır. İtalyan mimar olan Raimondo D'Aronco II. Abdülhamit tarafından saraya çağrıldıktan sonra, Yıldız Sarayı'ndaki birçok yapı bölümlerinde bu stile yer vermiştir (İstanbul Kullanma Kılavuzu, 2005). Cumhuriyet dönemi öncesi kentsel açık alanlarda ve mimari yapılarda etkilenilen sanatsal yaklaşımlar ve stiller özet olarak Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Cumhuriyet öncesi dönemde kentsel açık alanlarda ve mimari yapılarda görülen sanat akımları

ALANLAR	ETKİLENDİKLERİ MİMARİ VE SANAT AKIMLARI
KENTSEL AÇIK ALANLAR	Barok (Özellikle Fransız Baroğu)
	İngiliz Natüralistik
	Çin ve Japon Natüralizmi
	İslam Bahçe Stili
	Hint ve Sasani Bahçe Stilleri
MİMARİ YAPILAR	Barok (Fransız ve İtalyan Baroğu)
	Rokoko (Fransız ve İtalyan Rokokosu)
	Neoklasik Türk Üslubu (I.Ulusal Mimarlık Akımı)
	Oryantalist Mimari Stili
	Art Nouveau Akımı

2.2. Cumhuriyet Dönemi sonrası kentsel açık alanlar ve bu mekânları etkileyen sanat akımları

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimsel devrimler Türk Toplumunu'nun yapısını değiştirmiştir. Doğu'nun mistik havasını her alanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nden uzaklaştırıp, çağdaşlaştırmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk kentsel tasarım alanlarında, mimarlıkta ve sanat alanında rasyonel (akılcı) bir tutumun savunucusu olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından 1980 yılına kadar ki zaman diliminde kentsel açık alanlardaki değişimlerin ve sanatsal yaklaşımlar Erken Cumhuriyet Dönemi yani 1923-1950 yılları arasındaki dönem ve 1950-1980 yılları arasındaki dönem olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir.

2.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) kentsel açık alanları ve bu alanları etkileyen sanat akımları

Osmanlı döneminde sınırlı sayıda olan kentsel açık alanlarda Cumhuriyetin ilanı ile birlikte gözle görülür şekilde önemli gelişmeler olmuştur. Bir yandan "millet parkları" modası devam ederken diğer yandan batı tarzında kentler oluşturulması amacıyla yurt dışından getirilen uzmanlara kent planları hazırlanmıştır. Bu şekilde bir yaklaşım Erken Cumhuriyet Döneminde, batı kentlerinin bir benzeri haline gelme süreci doğrultusunda ve kentsel planlama bağlamında devletin resmi politikası olmuştur. Bunun en açık örneğini park alanlarında görmek mümkündür. Gürkaş'a göre, Parkların şehir içindeki konumları Cumhuriyet kentinin imajını güçlendirecek şekilde seçilmiştir. Örneğin, parklar bu dönemde genellikle kentin ana caddesi üzerinde ve hükümet konağı ile içinde bir heykelin bulunduğu kent meydanının hemen yanında yer almaktadırlar. Bu

duruma göre devletin kentsel imajının parkla yakından ilişkili olduğu söylenebilir (Gürkaş, 2003).

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları diğer ülkelerde olduğu gibi bizde de artık bahçelerin belirli bir düzeyin istek ve kullanımına değil de halkın kullanımını için düzenlenmeye başlandığı bir dönemdir. Batı örneklerinden esinlenerek yapılan genel planlama çalışmaları bu dönemde yoğunlaşmaktadır (Sözen, 1973).

Bu kentsel planlama çalışmalarının yapıldığı illerden biri de İstanbul'dur. Planlama çalışmaları kapsamında birisi Yenibahçe'de, diğeri Taksim-Harbiye-Maçka hattında olmak üzere, iki büyük yeşil alan önerilmiş, bunlar, spor alanları, sergi sarayı, açık hava tiyatrosu gibi tesislerle halkın değişen rekreasyon ihtiyacını karşılayan alanlar olarak düşünülmüşlerdir. Lütfü Kırdar'ın (1939-1948) yaptığı uygulamalarla, Taksim Gezi Parkı ile birlikte başta Eminönü, Beyazıt ve Cumhuriyet Anıtı çevresinin düzenlenmesiyle ayrı bir önem kazanan Taksim Meydanı, tören ve kutlamaların yapıldığı bir merkez olmuştur (Yıldızcı, 1978), (Eryılmaz, 1999). Prost planına göre gerçekleştirilen tüm bu kullanımlar, modernleşme sonucu ortaya çıkan yeni yaşam biçimi ve kullanıcı gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir.

Cumhuriyet Döneminde kentsel açık alanlar açısından asıl atılımlar başkent Ankara'da gerçekleşmiştir. Çünkü Cumhuriyet'in kentsel sahnesi kurulurken, bu kentin oynayacağı fiziksel ve sosyal rolden söz edilmekte ve bunun diğer kentlere örnek olacağından bahsedilmektedir. Bu kentsel sahnenin bir bileşeni olan Gençlik Parkı, sözü edilen öncü rolü oynamış gibi görünmektedir. Yeşilin ve suyun parkın tasarımının iki temel öğesi olacağı söylenmektedir (Anonim, 1943). Atatürk Orman Çiftliği kurulurken de yinelenen bozkırı cennete çevirme iddiaları, Gençlik Parkı'nın en önemli özelliğidir. Ama ilginç olan durum, Gençlik Parkı'ndan örnek alınarak yapılan diğer hemen hemen bütün önemli şehirlerdeki parkların da aynı iddiaları yinelemeleri ve aynı öğeleri içermeleridir. Örneğin, Antalya Karaalioğlu Parkı bu iddialarla yapılmış ve yine içinde büyük bir havuza yer verilmiştir. Türkiye'de çoğu zaman "bozkırdan bir cennet yaratma" iddiasıyla ortaya konan doğayı dönüştürme amacını Barok Döneminden bu yana Avrupa'da da modern siyasal gücün yansıması alanlarından biri olmuştur (Gürkaş, 2003).

Toplumsal ideolojik hedefler ve gereksinimler ile onların uygulamadaki ifadesi arasındaki farklılık, Erken Cumhuriyet Dönemi parklarına kendi özel kimliğini vermiştir. Aslında, ne Geç Osmanlı, ne de Erken Cumhuriyet'te parkın mimari, tasarımsal bir sorun olarak ele alınmadığı söylenebilir. En azından bu tür bir kaygıya işaret eden bir belge ya da gayri resmi bir metne rastlanmamaktadır. Her iki dönemde de ama özellikle Erken Cumhuriyet'te park öncelikle "var olması" amaçlanan dolayısıyla, mimari ve kentsel anlamı ideolojik anlamının yanında ikinci planda kalan bir elemandır (Gürkaş, 2003). Tanyeli'ye göre o yıllarda Anadolu'nun pek çok yerinde park yapımıyla uğraşıldığı bilinmektedir. Bunlar, henüz çevrelerindeki doğal yeşil alandan kopmamış küçük Anadolu kentleri için somut işlevsel mekânlar değillerdir. Gerçek işlevleri, kamusal kent içi yeşil alan kavramını henüz tanımayan, bu doğrultuda bir gereksinme duymayan ve dolayısıyla da kullanmayan bir topluma, bu yeni batılı gerçeği benimsetmek olarak belirlenmiştir (Tanyeli, 1992). Bu dönemde Türkiye'de açık alanlar araçsallaştırılıp ideolojik kurgunun bir bileşeni olarak kentsel sahnede yerini almıştır.

Tablo 3. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yapılan parklar

PARKIN ADI	KONUMU	YAPIM YILI
Abbasağa Parkı	Beşiktaş	1939-1940 (Yaltırık, 1994).
Abrahampaşa Korusu/Hürriyet Bahçesi	Beykoz	1908 yılından sonra (Yaltırık ve ark., 1997).
Aksaray Parkı	Aksaray	1940 (Chenchin 1946).
Altıyol Meydanı Parkı	Kadıköy	1942 (Yaltırık, 1994).
Anadolu Hisar Parkı	Anadolu Hisarı	1929-1930 (Yaltırık, 1994).
Atpazarı Parkı	Üsküdar	1934-1935 (Yaltırık, 1994a).
Ayasofya Parkı	Sultanahmet	1939 (Chenchine, 1946).
Bakırköy Belediye Parkı	Bakırköy	1929-1930 (Yaltırık, 1994).
Barbaros Parkı	Beşiktaş	1944 (Yaltırık, 1994).
Bebek Kasrı Bahçesi	Bebek	1908'den sonra (Demirkaya, 1999).
Büyük Çamlıca Mesire Alanı	Çamlıca	1940 (Yaltırık, 1994).
Büyükkada Parkı	Büyükkada	1946 (Yaltırık, 1994).
Çarşamba Çocuk Bahçesi	Çarşamba	1942 (Yaltırık, 1994).
Doğancılar Parkı	Üsküdar	1912-1914 (Aydoğdu Ünlü, 2007).
Dolmabahçe Parkı	Dolmabahçe	1942 (Yaltırık, 1994a).
Emirgan Parkı	Emirgan	1943 (Koçu; 1968)
Fenerbahçe Parkı	Fenerbahçe	1946 yılından önce (Chenchine, 1946).
Gülhane Parkı	Sarayburnu	1912-1914 (Aydoğdu, 2007).
Haydarpaşa İstasyon Parkı	Kadıköy	1936 yılından önce (Aydoğdu, 2007).
Heybeliada Parkı	Heybeliada	1943 (Yaltırık, 1994).
Hilmipaşa Bahçesi	Çubuklu	1908'den sonra (Aydoğdu, 2007).
Kadıköy İskele Parkı	Kadıköy	1934-1935 (Yaltırık, 1994).
Küçük Çamlıca Mesire Alanı	Çamlıca	(ulaşılamadı).
Kısıklı Parkı (Millet Bahçesi)	Çamlıca	1867-1870 (Demirkaya, 1999).
Moda Çocuk Bahçesi Parkı	Kadıköy	1938 yılından önce (Aydoğdu, 2007).
Nişantaşı Parkı (Çocuk Bahçesi)	Nişantaşı	1939 (Yaltırık, 1994)
Şişhane Parkı	Şişhane	1936-1943 (Yaltırık, 1994).
Sultanahmet Parkı	Sultanahmet	1854 (Eldem, 1973).
Taksim Bahçesi	Taksim	1869 (Çelik, 1998)/1934-1936 (Yaltırık, 1994)
Taksim Gezi Parkı	Taksim	1940 (Yaltırık, 1994).
Tarabya Parkı	Tarabya	1941 (Yaltırık, 1994).
Taşlık Parkı	Maçka	1946 (Yaltırık, 1994).
Tepebaşı Parkı	Tepebaşı	1870-1871 (Çelik, 1998).
Tayyare Parkı	Fatih	1914 (Yaltırık, 1994).
Üsküdar İskelesi Meydan Parkı	Üsküdar	1941 (Yaltırık, 1994).
Yeni Cami İstirahat Parkı	Eminönü	1943 yılından önce (Aydoğdu, 2007).
Yoğurtçu Parkı	Kadıköy	1929-1930 (Yaltırık, 1994).
2 Numaralı Park	Maçka	1947 (Yaltırık, 1994).

Çünkü Gürkaş'a göre ideoloji görselleştiği ve estetize edildiği oranda parklar, kullanım değerleri açısından değil, ilettikleri mesajlar açısından önem kazanmaktadır (Gürkaş, 2003). İstanbul'da yer alan Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi parkları Tablo 3'te görüldüğü gibidir.

Bu dönemde kentsel açık alanlardaki sanatsal yaklaşımlara bakıldığında, Cumhuriyetin ilanının ilk yıllarında tamamen estetik, bireysel tutumlarla bölgesel karakterde bir "Ulusal Mimari"yi yaratmakta başarılı olunmuşsa da; Batı'da bu dönemde Bauhaus Ekolü'nün süslemeden arınmış eserlerinin ve şehircilik çalışmalarının başlamış olduğu görülmektedir. Henüz Neo-Klasik bir tutumun hâkim olduğu bu dönemde Modernizm Dönemi'nin etkileri Kentsel mekânlarımıza yansımamaktadır (Sözen, Tapan, 1973).

Kentsel açık alanlarda halkın yeni yeni rekreasyonel faaliyetlerle tanıştığı bu dönemde yurt dışından getirilen yabancı uzmanlar tarafından gerçekleştirilen kentsel tasarım çalışmaları batı şehirciliğinin tasarım esasları çerçevesinde gerçekleştiği için sosyal ve tarihi çevreyle uyumsuz çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde kentsel açık alanlarda görülen sanat akımları özellikle Neo-klasik, Barok, Natüralistik düzenlemeler gibi klasik akımlar olarak tanımlanabilir. Bununla beraber eklektisist yaklaşımlara da yer verilmiştir.

Erken Cumhuriyet Döneminde mimari yapıların etkilendikleri sanat akımlarından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır:

Türkiye Cumhuriyeti'nde eski ile bütün bağları atıp yeni devlet için her şeyi sıfırdan başlamak gereğini duyan Atatürk, mimarlık ve şehirciliği de ön planda düşünmüştür. Ancak o dönemdeki mimar ve teknik eleman kadrosunun yetersizliği ve bu kişilerin de eğitimlerini Osmanlı Dönemi'nde yapmaları ister istemez Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde son Osmanlı Dönemi mimarisinin etkilerini sürdürmektedir (Kırımlı, 1983).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı mimarlar ülke mimarlığı üzerindeki yabancı etkileri uzaklaştırmak için o dönemin hükümet yetkililerinin de yardımı ile 1.Ulusal Mimarlık akımını başlatmışlardır.

İstanbul'da daha çok tarihi yarımada da görülen bu ulusal mimarlık çizgisi Fatih semtinde de devam etmiştir. Birinci Ulusal Mimarlık yapıları Fatih'te küçük bir kent merkezi oluşturmayı başarmıştır. Belediye binası ve ona daha sonra eklenen daha az özenli itfaiye yapısı ve hemen bu adanın önünde yer alan Mimar Vedat'ın Teyyare Şehitleri Anıt'ı ve onu çevreleyen park alanı Birinci Ulusal Mimarlık Akımının birer örnekleridir (Kızıldere, Sözen, 2005). Birinci Ulusal Mimarlık Akımı, yeni teknolojiye ayak uydurmaktan ve çağın gereksinimlerine yanıt vermekten uzak, seçmeci (eklektisist), biçimsel, duygusal, akademik bir akım olarak kalmıştır (Anonim, 2006).

1927 yılından sonra, gerek Türk yapısındaki çağdaşlaşma, gerekse yurdumuza gelen yabancı mimar ve hocaların etkisiyle, Neo-Klasik davranışlar bırakılmıştır (Sözen, Tapan, 1973). Bu dönemde yabancı mimarlar dönemi egemenliğine girilir. Güzel Sanatlar Akademisi'nde yabancı uzman olarak Gullio Mongeri, Ernst Egli, Bruno Taut; İstanbul Teknik Üniversitesi'nde de Clemens Holzmeister, Debes, Buruno Zevi gibi kişiler Modernizm dönemini Türkiye'de başlatmışlardır.

Bu dönemde yeni bir klasikçilik Türk Mimarlığında etkili olur. Simetrik planlar, girişte sütunlu bir düzenleme ya da cephelerde birkaç kat yüksekliğinde sütunlar bu dönemin karakteristikleri arasındadır (Anonim, 2006).

1930'lu yıllarda Batı'da gelişme gösteren Bauhaus etkisi artık Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır. Bu yeni uluslararası üslup doğrultusunda on yıl boyunca kübizme ve betonarmeye dayalı batılı örnekler verilmiştir (Anonim, 2006).

1939-1950 yılları arasında dünyadaki siyasi gelişmelerin de etkisiyle yeni bir milli mimarlık anlayışı boy gösterir. II. Ulusal Mimarlık Akımı olarak adlandırılan bu üslupta seçmecilik (eklektisizm) birinci ulusal mimarlıkta olduğu gibi dinsel yapılardan alınan öğelerle değil, geçmişteki sivil yapılardan alınan öğelerden yararlanılarak daha sade şekilde uygulanmıştır (Anonim, 2006). Taş kaplama cepheler bu üslubun en önemli özelliklerinden biridir. Emin Onat'ın yaptığı Anıtkabir, Doğan Erginbaş'ın yaptığı Çanakkale Zafer Anıtı bu akımın etkisiyle yapılmış eserlerdir.

1950'li yıllara gelindiğinde Türk Mimarlığı Modernizmin etkisiyle rasyonalizme yönelerek bu tarzda ürünler vermiştir. 1950'ler Türk Mimarlığının teknolojik, ekonomik, sosyal, çevresel verilere bakmaksızın daha çok dış yayın ve etkilerle beslendiği evrenselci, rasyonalist bir dönemdir (Anonim, 2006).

2.2.2. 1950-1980 Döneminde kentsel açık alanlar ve bu alanları etkileyen sanat akımları

Bu dönemde kentsel açık alan gelişimine bakıldığında, önceki dönemlere göre bir gerileme olduğu gözlenmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, sanayileşme sürecinin başlamasıyla, birçok tarihi saray ve kasır bahçesinin yok olduğu görülmesi buna örnek olarak verilebilir. Bu dönemde binaların yıkılması yöntemiyle oluşturulan meydanlar ise, kapalı ve tanımlı mekânlar oluşturamadıklarından, daha çok trafiğin düğümlendiği noktalar haline gelmiştir. Kentsel açık alan kavramının yeni gelişmeye başladığı bu dönemde, meydanların sosyal yaşantının bir parçası haline gelemediği ve zamanla motorlu araçların baskısıyla işlevsizleştirildikleri görülmüştür (Kuban, 1998).

1950'li yılların başlamasıyla beraber Türkiye'de modernizm etkisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Özellikle 1950-1970 yılları arasında Türkiye'deki mimarların çoğunlukla, gelişen teknik imkânlarla Batı'daki mimari biçimleri taklit etmeleri ve biçimsel denemeleri, kentsel mekânlarımızın çehrelerini değiştirmektedir. Sözen'in ifade ettiği gibi, bu yeni mimari tasarımlarla, eski kentsel dokunun birbirleriyle uyum sorunu da gündeme gelmektedir (Sözen, 1973).

Bu dönem, mimarlık ve kent planlamada üst Modernizm'in devreye girdiği bir dönem olmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu rasyonalist düşünceler yerini parçalı form arayışlarına bırakmıştır.

Batı'da 1960'larda başlayan Post Modern yaklaşımlar Türkiye'de 1970'li yıllarda büyük kentlerimizde kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle kıyılarımızdaki tatil köylerindeki uygulamalarda bu yaklaşımların varlığından söz etmek mümkündür.

Barışkın (1994)'ün ifade ettiği gibi, Tarihsel verilere dayanan, bazen bu verilerin sentezleri ile yaratılan, kimi zaman eğlendirici, kimi zaman çok anlamlı benzetmelerle, insancıl ölçeği göz önüne alarak duyarlı kentsel mekânların yaratılmasını önemseyen

Post-Modernizm anlayışının ülkemizdeki 1970-1980 yılları arasındaki uygulamalarda genel yaklaşımı geleneksel değerlerin ve yöresel özelliklerin cephelerde yeniden yorumlanması ya da mimarların Modernizm'den farklı olarak yarattıkları biçimsel arayışlar yönündedir.

Bu dönemde etkili olan sanatsal yaklaşımlara bakıldığında, 1950-1970 yılları arasında yoğun olarak modernist yaklaşımların uygulandığı, 1970'lerden sonra ise bütün dünyada 1960'larla etkisini gösteren postmodernizmin yavaş yavaş Türkiye'de de kendini gösterdiği görülmüştür. Bu dönemdeki kentsel açık alanlarda ve mimari yapılarıdaki sanat akımları Tablo 4'te görüldüğü gibidir.

Tablo 4. 1923-1980 Yılları arasında kentsel açık alanlarda ve mimari yapılarda görülen sanat akımları

ALANLAR	YILLAR	ETKİLENDİKLERİ MİMARİ VE SANAT AKIMLARI
KENTSEL AÇIK ALANLAR	1923-1950	Neoklasik Akımlar (Barok, İngiliz Natüralistik)
		Eklektisist üslup
	1951-1970	Modernizm
	1971-1980	Post Modernizm
MİMARİ YAPILAR	1923-1927	I. Ulusal Mimarlık Akımı
	1928-1930	Yabancı Mimarlar Dönemi
	1931-1939	Kübizm ve Betonarme örnekleri
	1940-1950	II. Ulusal Mimarlık Akımı
	1951-1970	Modernizm
	1971-1980	Post Modernizm

2.2.3. 1980'li yıllardan günümüze kadar kentsel açık alanları etkileyen sanat akımları

İstanbul'da 1980'lerden günümüze kadar geçen sürede kentsel açık alanlara bakılacak olursa ciddi anlamda bir gelişmenin olmadığı fark edilecektir. Bugün dünyanın sayılı metropollerinden biri olan İstanbul kentinde, var olan açık alanlara yenileri eklenmemiş ve birçok tarihi mekân da yok olmak üzeredir. Meydanlar, trafik yoğunluğu nedeniyle işlevini yitirdiği için mevcut alanların yeniden düzenlenmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Bazı ticaret akslarının yayalaştırılması sonucu oluşturan kentsel açık alanlar artan açık alan ihtiyacını tam olarak karşılayamamaktadır. Beyoğlu İstiklal ve Kadıköy

Bahariye Caddeleri gibi yayalaştırılmış alanlar, bugün kent halkının en yoğun kullandıkları kent mekânları durumundadır.

1970'lerden başlayarak modern sonrası ve dış etkilere dayalı çoğulculuk (plüralizm) örneklerinin yaygınlaştığı görülmektedir. 1970'lerde Batı'da yaygınlaşan Postmodernizm 1980-90 arasında Türkiye'de de alıcı bulabilmektedir. Geç Modernizm, Postmodernizm, Dekonstrüktivizm gibi Batı kökenli akımlar doğrultusunda yapılar geliştiren mimarlar olmuştur (Anonim, 2006).

Genelde tek tek başarılı birçok yapıya karşın Türkiye'nin ekonomik ve sosyal çalkantıları nedeniyle çağdaş Türk mimarlığı toplumun düzensiz ve hızlı gelişiminden ve bunun sonucu olan kültürel çözülmeden olumsuz olarak etkilenmiştir. Gecikmiş endüstri devrimi ve aşırı hızlı nüfus artışı; düzensiz, plansız, yoğun, anarşik kentleşme ile toplumsal sıçramaları birlikte getirmiştir. Ortaya çıkan büyük konut açığı, gerekli ekonomik ve yönetsel önlemlerin alınmaması nedeni ile yap-sat düzeni, kalfa yapıları, kaçak yapılar ve gecekonduyla yeni fakat anarşik bir anonim mimarlık yaratmıştır. Politik ödünlere yozlaştırılan kent toprağı kullanımı ve sürüp giden arsa spekülasyonu çevre değerleri ile kent bütünlüğünün ve yapılar arası ilişkilerin düzenlenmesi olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Böylece şehirlerimizin görüntüsü kimlik ve kişilikten yoksun anarşik yapılaşma örnekleriyle belirlenirken bireysel iyi örnekler şehirlerin bu kaotik yapısı arasında değer kaybına uğramıştır (Anonim, 2006).

3. Tartışma ve Sonuç

Dünyadaki kentsel açık alan tasarımlarına bakıldığında, belirli bir sanatsal yaklaşımın etkisiyle şekillendikleri ve sanat olgusunun tasarımıyla beraber düşünüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte, ülkemizde İstanbul örneğinde kentsel açık alanlarının tasarımlarına bakıldığında ise, Batı'da çoğunlukla ortamın gereksinimlerinden, belirli bir felsefe ile doğan sanat akımlarının, ülkemizdeki gelişimlerinin daha farklı biçimde ortaya çıktığı görülmektedir.

18. yüzyıla kadar kendimize has özelliklerimizle geliştirdiğimiz Türk Sanatı, bu tarihten sonra Batı'daki gelişmelerin etkisi altına girerek yozlaşmaya başlamıştır. Kentsel açık alan kavramının da önem kazandığı bu dönemde, önce Tanzimat Fermanı daha sonra da Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminden sonra kentsel açık alanlarda yaşanan değişimlerle farklı sanat akımları ortaya çıkmışsa da çalışmaları tamamen belirli bir sanatsal eğilimde değerlendirmek doğru olmamaktadır. Şöyle ki; bir kentsel açık alan belirli özelliklerinden dolayı bir akımı simgelerken, aynı özellik başka uzmanlar tarafında başka bir akım olarak değerlendirilebilir. Olayın felsefi yönü algılanamadığı için biçimsel olarak taklit edilen sanat akımlarıyla düzenlenen kentsel mekânlarımız birbirinin benzeri, monoton, anlamsal ve biçimsel kargaşa yoğunluğu yaşayan bir hal almıştır. Yapılan gözlem ve literatür çalışmaları sonucunda ülkemizdeki kentsel açık alanların sanatsal yaklaşımları, Batı'nın etkisiyle şekillenmiş kötü birer taklitçilikten öteye gidemediği görülmüştür. Yapılan birkaç iyi örnek de sanatın felsefesine ve ideolojik içeriğine girilmediği için oluşturulmuş bu çirkin çevrenin arasında kaybolmaktadır.

Dolayısıyla sanat akımlarını kentsel mekânlarda sadece biçimsel ve renk açısından uygulamak yerine, kendi toplumsal, kültürel, sosyal yapımızla sentezleyerek, aynı zamanda da sanatsal yaklaşımın felsefi ve ideolojik yönüne inilerek işlenmesi, daha başarılı örneklerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Kaynaklar

- ANFA, 1994.** Anfa, Ankara Altınpark İşletmeleri Ltd., Ankara Büyükşehir Belediyesi, Altınpark.
- ANONİM, 1943.** Ankara Gençlik Parkı, T.C. Nafia Vekaleti Nesriyatı, Ankara.
- ANONİM, 2006.** Mimarlık Müzesi (<http://mimarlikmuzesi.org>) (Ziyaret Tarihi: 12/06/2006).
- Aydoğdu Ünlü S.A., 2007.** Cumhuriyet Dönemi Kentsel Açık Alanlarının Sanat Akımları Açısından İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. İstanbul Örneği, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atasoy, N., 2002.** Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Aygaz A.S., İstanbul.
- Barıskın, E., 1994.** Geç-Modern ve Postmodern Yaklaşımların Kentsel Mekanlara Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Batur A., 1985.** Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt: 4, İletişim Yayınları.
- Chenchine, A., 1946.** Park ve Bahçe Sanatı, Projeleri ve Tekniği, Çev. İsmail Eraslan, İstanbul Rekor Basımevi, İstanbul
- Çelik, Z., 1986.** Değişen İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Z., 1998.** 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Demirkaya, R., 1999.** Kentlerde Tarihi Park ve Bahçelerin Değerlendirilmesi ve İstanbul Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ekşioğlu, A., 2001.** Rönesans ve Barok Bahçe Sanatının İstanbul Saraylarındaki Etkileri, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eldem, S., 1973.** Türk Bahçeleri. Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri: 1, İstanbul.
- Eryılmaz, S., 1999.** Kamu Kullanımlı Kentsel Açık Alanların Tarihsel Süreç İçindeki Gösterdikleri Yapısal Değişimlerin İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erzen, J., 2000.** Mekan ve Sahneleme: 16. yüzyılda Osmanlı Mimarisi ve Resim Sanatı, Osmanlı Mimarlığının 7. yüzyıl Uluslar Üstü Bir Miras. s. 50-55 Eds. Akın N., Batur A., Batur S., YEM Yayınları, İstanbul.
- Evyapan, G.A., 1972.** Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri.
- Gönen, G., 1987.** İstanbul'un Yeşil Alanları ve Özellikle İlk Düzenlenen Parkların Gelişim Sürecinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Gürkaş, T., 2003.** Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu. Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Işın, E., 1991.** İstanbul'da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat İstanbul İçin Şehrengiz. pp. 59-94, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İstanbul Kullanma Kılavuzu, 1/2005.** Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kırımlı, G.A., 1983.** Türkiye'de Çağdaş Mimarlık Hareketleri. Yapı, Sayı: 52, 1983/6.